

Παναγή Λεκατσά: Αριστοτέλη, *Πολιτικά* - Ανώνυμου, *Περί Ύψους* - Δημήτριου, *Περί ύψους*

Πρόκειται για εκδόσεις στη σειρά του I. Ζαχαρόπουλου με μετάφραση, σχόλια και εισαγωγή. Η εισαγωγή βασικά αποβλέπει στην ενημέρωση του αναγνώστη για τα προβλήματα του έργου και για την κατανόηση της σημασίας του. Γι' αυτό και διαφοροποιούνται οι εισαγωγές ανάλογα με το έργο, όπως θα δούμε.

Στα δύο από τα έργα, στον Ανώνυμο και στον Δημήτριο, οι επιδιώξεις του Λεκατσά στα εισαγωγικά είναι:

α) Μια ιστορική εισαγωγή στη φύση και το θέμα του έργου, που θα ιχνηλατεί το δρόμο που ακολούθησε το είδος στο οποίο ανήκει κάθε έργο (αισθητική κριτική ή τεχνογραφία) στους διάφορους εκπροσώπους, που μερικοί λειτούργησαν ενδεχομένως και ως πηγές για τα συγκεκριμένα έργα. Η ιστορική εισαγωγή στην απόληξη της μπορεί να διερευνήσει τόσο την ένταξη του συγκεκριμένου έργου στην εποχή του και τη γενετική του ιστορία, όσο και τη φιλολογική του αξιολόγηση μέσα στην έρευνα.

β) Μια ειδολογική και θεωρητική εισαγωγή, που από τη μια επιδιώκει να επισημάνει το θέμα, τις διεκτάσεις και τους προβληματισμούς του και από την άλλη να προσδιορίσει τον ιδιαίτερο γραμματολογικό του χαρακτήρα και την ένταξή του σε όμοια ή συγγενή είδη και τη σύγκρισή του με αυτά.

Για τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη, εκτός από το απλό γραμματολογικό πρόβλημα και την ανάλυση των ιδεών του καθεαυτών, προβάλλει και ως αναγκαιότητα και ως ιστορική εισαγωγή με ιδιαίτερη βαρύτητα μια σύγκριση με άλλους θεωρητικούς της πολιτικής και ο τονισμός της συμβολής του φιλοσόφου πέρα από τα δάνειά του από τους προηγούμενους, δηλαδή σε ποια σημεία άσκησε κριτική σ' αυτούς, τι πρότεινε ως αρχές και σε ποιες συνθέσεις προχώρησε κατά τη μελέτη των πολιτικών φαινομένων.

Τα εισαγωγικά λοιπόν του Λεκατσά αποτελούν το κλειδί για την κατανόηση των έργων, καθενός στην ιδιαίτερη φύση και σημασία του. Στα εισαγωγικά αυτά θα δώσουμε λοιπόν την περισσότερη προσοχή.

Αριστοτέλη, *Πολιτικά*

Η μετάφραση των *Πολιτικών* έχει γίνει σε καθαρεύουσα με βάση τη δεύτερη έκδοση του Otto Immisch, ενώ πήρε υπόψη του και τη μεταφρασμένη έκδοση στη Loeb Classical Library και χρησιμοποίησε τα σχόλια του Newman (4 τόμοι).

Ως προς τη διάρθρωση του κειμένου, εκτός από τη μετάφραση προσθέτει στην αρχή κάθε κεφαλαίου τους τίτλους περιεχομένου των παραγράφων. Σε υποσημειώσεις υπάρχουν ένας πυκνός και συνεχής σχολιασμός (σχεδόν σε κάθε περίοδο και φράση), ο οποίος περιλαμβάνει: α) παραπομπές σε παράλληλες ή συγγενείς ιδέες στα έργα του ίδιου του Αριστοτέλη ή άλλων, ιδίως του Πλάτωνα β) πραγματολογικό σχολιασμό εννοιών και πολιτολογικών απόψεων, όπως και φιλοσοφικές επεξηγήσεις σε έννοιες του κειμένου. Τα σχόλια γίνονται σε συνεχή αναφορά στη διεξοδική εισαγωγή και συχνά έχουν το χαρακτήρα κριτικής αντιμετώπισης του αριστοτελικού κειμένου και γ) μεταφραστικές επεξηγήσεις για σαφέστερη ανάλυση του νοήματος. Με όλα αυτά που αποβλέπουν στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου η εργασία γίνεται σχεδόν ερμηνευτική έκδοση.

Εξίσου όμως με τη μετάφραση και το σχολιασμό επιδίωξε ο Λεκατσάς να προτάξει μια ουσιαστική εισαγωγή. Ο κύριος στόχος της, εκτός από τα γραμματολογικά και φιλολογικά στοιχεία, ιδίως για το πολυσυζητημένο πρόβλημα της σύνθεσης του έργου και της σειράς των βιβλίων, που ακόμα δεν έχει λυθεί τελεσίδικα, είναι να εντάξει την πολιτική θεωρία του Αριστοτέλη στη συνολική παράδοση της πολιτικής σκέψης των Ελλήνων μέχρι την εποχή του.

Οι ενότητες που απαρτίζουν τα εισαγωγικά είναι λοιπόν:

1. *Τεχνικά τινά περί τα Πολιτικά*, όπου δίνεται γενικά η εικόνα της χειρόγραφης παράδοσης και εξετάζεται το ουσιαστικό θέμα για την ερμηνεία του έργου, η κατάταξη και σειρά των βιβλίων των *Πολιτικών*. Ο Λεκατσάς δέχεται τη συντηρητική άποψη της αποδοχής της σειράς που έχει παραδοθεί.

2. *Πολιτικά έργα του Αριστοτέλη*. Με ικανοποιητική γραμματολογική πληρότητα αναφέρεται ο Λεκατσάς, εκτός από τα έργα με αυστηρά πολιτική θεματική, και στα χαμένα έργα και αποσπάσματα και στη σχέση τους με τα *Πολιτικά*. Έτσι παρουσιάζει το ευρύ φάσμα των ενδιαφερόντων (πολιτειακών, νομικών, οικονομικών) του φιλοσόφου, που εκτείνονται πέρα από τα όρια της πολιτικής φιλοσοφίας.

3. *Πολιτική θεωρία των Ελλήνων μέχρι τον Αριστοτέλη*, που αποτελεί το κύριο κεφάλαιο της εισαγωγής.

4. *Ανάλυση των φιλοσοφικών, πολιτικών και τεχνικών όρων των Πολιτικών*.

5. *Επίκριση μετάφρασης*.

Στην ανασκόπηση της πολιτικής θεωρίας ξεκινάει με μια προϋπόθεση, όπως διαφαίνεται από τα κεφάλαια της εισαγωγής. Τον ενδιαφέρει όχι η έκφραση πολιτικών απόψεων ή απλά πολιτικής ιδεολογίας, αλλά η εξέταση της συστηματικής και συνειδητής πολιτικής θεωρίας ως πρόθεσης, σε έργα που επιδιώκουν να περιγράψουν και να αναλύσουν το πολιτικό φαινόμενο (θεσμό, ιδεολογία, γεγονός). Γι' αυτό ο Λεκατσάς κατανοεί την πολιτική θεωρία ως προέκταση και επιγενόμενο της φιλοσοφικής σκέψης, δηλαδή της παραγωγής θεωρίας, ενώ δεν τον απασχολεί η διάθλαση τοποθετήσεων στα πολιτικά φαινόμενα ή γεγονότα όπως εκφράζεται στην ποίηση (έπος, λυρική, δραματική ποίηση), στην ιστοριογραφία ή στη ρητορεία. Η ανασκόπηση, λοιπόν, εκ των πραγμάτων σημαίνει επιλογή και τοποθέτηση.

Ο Λεκατσάς δέχεται ότι η πολιτική θεωρία και η φιλοσοφική σκέψη συνδέονται στενά και όχι ότι η δεύτερη επηρέασε την πρώτη και συνετέλεσε στην προώθησή της. Έτσι δεν έχει

τη δυνατότητα να διαπιστώσει στον Αριστοτέλη την αφετηρία και τη γέννηση μιας πολιτειολογικής σκέψης διαφοροποιημένης μεθοδολογικά από τη φιλοσοφική.

Για την κατανόηση της εξέλιξης της πολιτικής σκέψης θεωρεί προϋπόθεση να προσδιορίσει το μοχλό δημιουργίας της και ως τέτοιο θεωρεί τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες, ιδίως μετά την όξυνση των κοινωνικών αγώνων για τη μορφή του πολιτεύματος. Αποφασιστικό ρόλο έπαιξε η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας με τα χαρακτηριστικά της ελευθερίας, της ισονομίας και της συμμετοχής του λαού στα θεσμικά όργανα του κράτους, αλλά και η ανάπτυξη της ελεύθερης βιοτεχνίας και του εμπορίου. Στα πλαίσια αυτά και από τις πρακτικές ανάγκες ο χαρακτήρας της πρώτης φιλοσοφίας και της πολιτικής σκέψης ήταν φυσιοκρατικός και υλιστικός: η έρευνα της φύσης. Από την άλλη, η γνώση των κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων είναι το απαραίτητο όπλο στους πολιτικούς αγώνες κατά την εδραίωση της δημοκρατίας, γι' αυτό η φιλοσοφική σκέψη στρέφεται προς την πολιτική θεωρία.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η ανάλυση των όρων δημιουργίας της πολιτικής φιλοσοφίας από τον Λεκατσά ακολουθεί μια διαλεκτική ερμηνεία των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και της δημιουργίας της αντίστοιχης ιδεολογίας.

Μετά τη διατύπωση του θεωρητικού πλαισίου προχωρεί στην εξέταση των σταθμών ανάπτυξης της πολιτικής θεωρίας. Κριτήριο είναι η ενασχόληση των συγγραφέων με ειδικά έργα αφιερωμένα στη μελέτη των κοινωνικών, πολιτικών, δικαϊκών φαινομένων και σε αυτούς μόνο περιορίζεται η επιλογή, όπως αναφέρθηκε πριν. Ωστόσο θα φωτιζόταν καλύτερα η προσπάθεια παράστασης της εξέλιξης των πολιτικών ιδεών, αν συμπεριελάμβανε και την ποίηση, επική, λυρική και δραματική, και τις ιστοριογραφία και ρητορεία, οι οποίες φυσικά έχουν διαθλάσει πολλές καταστάσεις και πολιτικές αντιλήψεις που τελικά τροφόδότησαν τις συστηματικές πολιτικές πραγματείες.

Η κοινωνική διάσταση πάντως συνεξετάζεται, αν δεν γίνεται αφετηρία για το κίνημα των Πυθαγορείων ή τη φιλοσοφία του Ηράκλειτου. Στους πρώτους φιλοσόφους ερμηνεύεται η σκέψη τους σύμφωνα με τη γενετική αρχή που διατύπωσε ο Λεκατσάς αρχικά: η πολιτική σκέψη, δηλαδή η θεωρία για την πολιτεία, είναι μέρος της γενικής θεωρίας για το σύμπαν. Από τη φύση και τα στοιχεία του κόσμου οδηγήθηκαν στο ηθικό πεδίο και από αυτό στο δίκαιο και τελικά στην πολιτεία.

Μετά τη φύση ως αφετηρία του πολιτικού στοχασμού, προχωρεί στην αντίληψη του καθολικού δικαίου που είναι μια απόληξη των δύο απόψεων: της θέσπισης των νόμων από τους ανθρώπους και της θεοκρατικής αντίληψης για την προέλευση των νόμων από τους θεούς. Πέρα από αυτές τις απόψεις, κυρίως του Εμπεδοκλή, προχωρεί στους άλλους, όπως οι Παρμενίδης, Δημόκριτος, που στράφηκαν περισσότερο στη συγκεκριμένη πολιτική θεωρία και νομοθεσία με τις πρακτικές επιπτώσεις τους στα συγκεκριμένα πλαίσια της πόλης - κράτους. Αυτή η πρακτική πλευρά της σκέψης των πρώτων φιλοσόφων δημιούργησε μια παράδοση που επηρέασε τόσο την πολιτική θεωρία όσο και τη διαμόρφωση πολιτευμάτων.

Ο Λεκατσάς διαπιστώνει ομοειδείς κατευθύνσεις, όπως π.χ. στον Αρχύτα, που τείνει σε ένα συγκερασμό των στοιχείων των πολιτευμάτων, αρχή που ακολουθεί και ο Αριστοτέλης με τη *μικτή πολιτεία* ή την αρχή του Ιπποδάμου με τις κλειστές ομάδες που εκπροσωπείται και στον Πλάτωνα. Έτσι εξαιρεί τις δύο βασικές κατευθύνσεις της πολιτικής θεωρίας του

4ου αιώνα. Στη μικτή θεωρία μάλιστα του Αριστοτέλη θέλει να διακρίνει συντελεστικό παράγοντα την πολιτειακή κατάσταση που δημιούργησε η επικράτηση των Μακεδόνων, η οποία μέσα στη βασιλεία συναίρεσε και τις παλιές πόλεις - κράτη.

Το άλλο σημείο το οποίο τονίζει στα πλαίσια της πολιτικής σκέψης είναι η ιδέα του φυσικού δικαίου. Η αντίληψη αυτή προβλήθηκε στη φιλοσοφία από την αίσθηση των κοινών νομίμων που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ των ελληνικών φυλών (στη βάση των όμοιων θρησκευτικών αντιλήψεων, παραδόσεων και γλώσσας) ήδη από τον 6ο αιώνα, πριν να δημιουργηθεί η κοινότητα της εθνικής συνείδησης κατά τους μηδικούς πολέμους. Την εποχή του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη υπάρχουν τρεις αντιλήψεις για το δίκαιο: 1) το φυσικό δίκαιο, έμφυτο στη συνείδηση καθενός, 2) το εθμικό δίκιο, που απορρέει από απαγορευτικές διατάξεις του κοινού δικαίου των Ελλήνων, και 3) το θετό (συνομολογημένο) δίκαιο, που προκύπτει από τους νόμους που θέσπισαν οι άνθρωποι για να ρυθμίζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις τους.

Συνεχίζοντας την ανασκόπηση, εξετάζει έργα πολιτικής φιλολογίας και πολεμικής που γεννήθηκαν από τις αντίπαλες παρατάξεις κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου.

Κατόπιν περνάει στο μεγάλο κεφάλαιο της σοφιστικής κίνησης. Επιλέγοντας από τη θεματική των σοφιστών, τονίζει ιδιαίτερα τις αντιλήψεις τους για την αντιπαράθεση του συνομολογημένου δικαίου προς την ιδέα του δικαίου που απορρέει από τη φύση. Ακόμα υπογραμμίζει το γεγονός ότι οι σοφιστές μετέθεσαν την έρευνα από τη φύση στην ηθική και τα πολιτικά προβλήματα. Μετά τις γενικές επισημάνσεις, ασχολείται με επιμέρους σοφιστές, όπως οι Πρωταγόρας, Ιππίας, Καλλικλής, Θρασύμαχος, Αντιφώντας. Με τους Φαλέα και Ιππόδαμο ασχολείται αναλυτικότερα, γιατί παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες απόψεις πολιτικού σχεδιασμού. Στον Φαλέα υπάρχει το πρότυπο μιας πολιτείας σπαρτιατικού τύπου χωρίς στρατιωτικό χαρακτήρα, ενώ στον Ιππόδαμο διαπιστώνει ομοιότητες με το σχεδιασμό της πλατωνικής Πολιτείας.

Τέλος, ο Λεκατσάς εξετάζει τα βασικά για την πολιτική σκέψη έργα του Πλάτωνα (*Πολιτεία*, *Νόμοι*). Υποστηρίζει ότι οι πολιτικές απόψεις του φιλοσόφου είναι ίδιες στην *Πολιτεία* και τους *Νόμους* και αυτό που θεωρήθηκε διαφοροποίηση στα δύο έργα ανάγεται στο γεγονός ότι στην *Πολιτεία* συνειδητά σχεδιάζει ένα ουτοπικό και μη εφαρμόσιμο σχήμα. Ωστόσο αυτή η εκτίμηση δεν ανταποκρίνεται τελείως στα πράγματα, αν σκεφθούμε ότι ο Πλάτωνας επεδίωξε να εφαρμόσει στην πράξη τις προτάσεις του στην *Πολιτεία* (π.χ. στον Διονύσιο των Συρακουσών, βλ. *Ζ' Επιστολή*) και απέτυχε. Πιο πέρα, ωστόσο, κάνει μια εποπτική παρουσίαση των βασικών απόψεων του φιλοσόφου για τη δημιουργία και λειτουργία της Πολιτείας, με λεπτές επεξηγήσεις πάνω στις προτάσεις του Πλάτωνα. Δεν προχωράει όμως σε κριτική των ιδεολογικών αρχών του.

Ως προς τον Αριστοτέλη, πρώτα κάνει ένα γενικό χαρακτηρισμό για να τον διαφοροποιήσει από τον Πλάτωνα. Σύμφωνα με αυτόν, ο Αριστοτέλης δεν σχεδιάζει μια ουτοπική πολιτεία, αλλά περιγράφει ένα σχήμα με αφετηρία τα υπαρκτά πολιτεύματα (συνέπεια της εμπειρίας του από τη μελέτη των 158 πολιτειών). Συνέπεια αυτής της μεθόδου είναι ότι ερεύνησε και επισήμανε ελλείψεις, σχέσεις, μεταβολές και σωστικά μέσα των πολιτειών.

Σε άλλες αναλύσεις δεν προχωράει, γιατί το περιεχόμενο και οι ιδέες του έργου θα προκύψουν από τη μετάφραση και το σχολιασμό.

Η εισαγωγή κλείνει με μια λεπτομερή ανάλυση φιλοσοφικών και πολιτικών όρων του

κειμένου και κριτική μιας προηγούμενης μετάφρασης. Το ερώτημα που μένει είναι αν ο Λεκατσάς αντιμετώπισε γόνιμα ένα από τα πιο σημαντικά έργα της παγκόσμιας πολιτικής θεωρίας. Αν εξαιρέσουμε το γεγονός ότι δεν το είδε ως έργο πολιτειολογίας, αλλά περισσότερο πολιτικής φιλοσοφίας, ακολουθώντας άλλωστε την κυρίαρχη άποψη της φιλολογίας και της κριτικής, κατά τα άλλα, για μια εκλαϊκευτική σειρά, πρόσφερε μια διεισδυτική εισαγωγή και ερμηνευτική προσπάθεια, ώστε ο αναγνώστης να μπορέσει να τοποθετήσει τα Πολιτικά στη σωστή θέση τους και να εκτιμήσει τη σημασία τους στην εξέλιξη των πολιτικών ιδεών και της θεωρίας γι' αυτές.

Ανώνυμου (ή Ψ - Λογγίνου), Περί ύψους

Το έργο του Ανώνυμου έχει τα περισσότερα φιλολογικά προβλήματα σε σχέση με τα άλλα δύο, τα Πολιτικά του Αριστοτέλη και το Περί ύψους του Δημήτριου. Γι' αυτό και η εισαγωγή του Λεκατσά έχει διαμορφωθεί ανάλογα.

Τα προβλήματά του επικεντρώνονται στην πατρότητα και το χρόνο συγγραφής του, αλλά κυρίως στα προβλήματα παράδοσης του κειμένου και αποκατάστασής του, δεδομένου ότι από μηχανική φθορά των χειρογράφων (απώλεια φύλλων κ.λπ.) υπάρχουν χάσματα, πράγμα που κάνει προβληματική τη διάθρωση και το περιεχόμενο του έργου. Αυτό το τελευταίο ανάγκασε τον Λεκατσά να διαμορφώσει διαφορετικά τα εισαγωγικά του και με τρόπο ανισοβαρή για μια οπωσδήποτε εκλαϊκευτική έκδοση. Ωστόσο δεν θεώρησε ότι πρέπει να συβιβαστεί και να παραμερίσει τα πιο τεχνικά φιλολογικά προβλήματα.

Επειδή λοιπόν το έργο παρουσιάζει μια ιδιαίτερη ένταση σε αυτά τα φιλολογικά προβλήματα, η θεματική εισαγωγή στο περιεχόμενό του είναι σύντομη. Γίνεται μια γενική αποτίμηση του περιεχομένου και της ιδιομορφίας του απέναντι στην παράδοση. Σε γενικότατες παρατηρήσεις παρουσιάζεται η ανάπτυξη της τεχνολογίας από τους Σοφιστές μέχρι τον Δημήτριο. Στην ανασκόπηση αυτή ξεχωρίζουν ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, ο Δημήτριος και η Ποιητική του Αριστοτέλη, που έμεινε μοναδική στο είδος της. Ο Αριστοτέλης και ενμέρει ο Ανώνυμος (Λογγίνος) είναι οι μόνοι θεωρητικοί που προχώρησαν σε αισθητικές αναλύσεις του λογοτεχνικού έργου όπως τις κατανοούμε και σήμερα. Η άλλη ελληνική τεχνολογία έμεινε στα επίπεδα της απλής τεχνολογίας, αναλύοντας μόνο τα στοιχεία και τις μερικότερες ιδιομορφίες του ύψους. Χαρακτηριστικό αυτής της τάσης της παραδοσιακής τεχνολογίας είναι ότι αντιμετωπίζει το λογοτεχνικό έργο ανεξάρτητα από την προσωπικότητα του καλλιτέχνη και συνεπώς δεν παίρνει υπόψη της συναισθήματα, πάθη, ιδέες, συγκίνηση έμπνευσης κ.λπ. Αυτό που τελικά ενδιαφέρει είναι οι τεχνικοί τρόποι με τους οποίους οι τεχνίτες του λόγου μπόρεσαν να δώσουν έκφραση στην ιδέα σε βαθμό τέτοιο που να προκαλέσει στον αναγνώστη μια ανώτερη εντύπωση.

Η αριστοτελική παράδοση με τη μελέτη του γενικού επηρέασε τη μέθοδο έρευνας κατά την οποία με την έρευνα των παραδειγμάτων αναζητάει κανείς κανόνες και με τη γενίκευση ανάγεται στο καθόλου. Πρόκειται για μια πορεία από τα επιμέρους στο συνολικό (μέθοδος της επαγωγής).

Η πραγματεία του Ανώνυμου Περί ύψους δεν περιορίζεται στα πλαίσια της τεχνολογίας

φίας, καθόσον συνδέει και την καλλιτεχνική αποτίμηση του έργου, αυτό που στα νεότερα χρόνια αποτέλεσε το περιεχόμενο και αντικείμενο της αισθητικής θεωρίας.

Ο Ανώνυμος αντιμετωπίζει το υψηλό ως αισθητική κατηγορία, έχοντας οξύτατη κριτική πείρα από τη γνώση όλης της ελληνικής λογοτεχνίας. Θεωρώντας το έργο τέχνης σε άμεση σχέση με την ηθική βίωση, υπογραμμίζει τη σχέση του προς τις ψυχοπνευματικές δυνάμεις που εμπυχώνουν τα τεχνικά μέσα. Η θέση αυτή αποτελεί μια υπέρβαση της παραδοσιακής τεχνογραφίας.

Με τις σύντομες, αλλά καιρίες εισαγωγικές σκέψεις του ο Λεκατσάς τόνισε την ιδιαιτερότητα της πραγματείας και την τοποθέτησε αξιολογικά στην ιστορία της ελληνικής κριτικής, παρά το περίεργο γεγονός ότι η πραγματεία δεν αναφέρεται από τους αρχαίους ή τους μεταγενέστερους κριτικούς, αν και μνημονεύονται κατώτερης αξίας έργα. Μόνη εξήγηση γι' αυτό βλέπει το γεγονός ότι δεν δημοσιεύτηκε από ένα πνεύμα δέους του Ανώνυμου μπροστά στα μεγάλα δημιουργήματα και δεν έπαιρνε το θάρρος να παρουσιάσει και το δικό του έργο από μια υπερκριτική στάση απέναντι στον εαυτό του. Η κυκλοφορία του έγινε μόνο με τη μορφή σημειώσεων ή προσωπικής επιστολής σε κύκλο φίλων. Αυτή είναι η πρόταση του Λεκατσά για τη λύση του προβλήματος.

Μετά ασχολείται ο Λεκατσάς διεξοδικά με τα πολυσυζητημένα θέματα της πατρότητας και του χρόνου συγγραφής. Οι προσπάθειες που έγιναν στο παρελθόν να προσγραφεί σε κάποιο γνωστό Λογγίνο δεν απόδωσαν με πειστικότητα και γι' αυτό ο Λεκατσάς παραμένει στο χαρακτηρισμό του συγγραφέα ως Ανώνυμου.

Η χρονολόγησή του γίνεται τον 1ο μ.Χ. αιώνα από συνδυασμό διαφόρων κριτηρίων, π.χ. ότι δεν αναφέρονται έργα μετά το 14 μ.Χ. και ότι όντας έργο πολεμικής κατά του Κεκίλιου (χρόνοι Αυγούστου) πρέπει να είναι σύγχρονό του, γιατί ο ίδιος ο Ανώνυμος αναφέρει τον Κεκίλιο ως σύγχρονό του.

Παρακολουθώντας τις θέσεις της πραγματείας και με δοσμένη την αντίθεση προς το έργο του Κεκίλιου ο Λεκατσάς την τοποθετεί στη διαμάχη των δύο σχολών της εποχής του Αυγούστου. Από τη μια υπάρχει η σχολή των αττικιστών με εκπρόσωπο τον Απολλόδοωρο της Περγάμου, δάσκαλο του Κεκίλιου, η οποία έτεινε προς τη θεωρητική αφαίρεση, δεχόταν το λεπτά επεξεργασμένο ύφος και ως πρότυπο τοποθετούσε τον Λυσία πάνω από τον Πλάτωνα. Από την άλλη, η αντίδραση στον αττικισμό με τη σχολή του Θεοδώρου Γαδαρηνού, στην οποία ανήκει ο Ανώνυμος και η οποία θεωρούσε βασικό την πρακτική πείρα. Πρότυπο θεωρεί το υψηλό ύφος των μεγάλων: Όμηρου, Πλάτωνα, Πινδάρου, έστω και αν παρουσιάζουν λεκτικά μειονεκτήματα στην επεξεργασία του ύφους.

Ο Λεκατσάς σημειώνει ως μη τυχαίο το γεγονός ότι του Κεκίλιου, παρόλο που ήταν πασίγνωστος ως τεχνογράφος, χάθηκε το έργο του, εκτός από μερικά σπαράγματα, ενώ το έργο του άγνωστου Ανώνυμου διασώθηκε.

Όπως ειπώθηκε, η σύνθεση του έργου δεν ακολουθεί ένα συγκεκριμένο τύπο πραγματείας, αλλά αποτελεί μια ελεύθερη έκθεση ιδεών και παρατηρήσεων. Το θέμα του είναι η διερεύνηση του ερωτήματος με ποια μέσα, φυσικά, ηθικά, τεχνικά, μπορούμε να πετύχουμε το υψηλό. Γύρω από τη θέση αυτή ο συγγραφέας αναπτύσσει τις σκέψεις του με έναν πλούτο παρεμβάσεων και κριτικών παρατηρήσεων. Η πορεία του Ανώνυμου είναι σταθερή, καθώς η έρευνά του εκτείνεται σε όλη την ελληνική λογοτεχνική παραγωγή.

Κατά την αναπαράσταση του περιεχομένου υπάρχει ένα πρόβλημα με τα χάσματα που υπάρχουν στο χειρόγραφο. Αυτό το σημειώνει και το διερευνά ιδιαίτερα ο Λεκατσάς, γιατί σχετίζεται με ένα θέμα ουσίας. Ενώ δηλαδή ο Ανώνυμος υπόσχεται στην αρχή ότι θα μιλήσει για το *πάθος*, το οποίο θεωρεί σημαντική διάσταση της σύνθεσης του λογοτεχνικού έργου, μετά δεν εμφανίζεται η διαπραγμάτευσή του. Εδώ ο Λεκατσάς προβαίνει σε πιθανολόγηση και σε διαφοροποίηση από τις απόψεις του Philipson και υποστηρίζει ότι η διαπραγμάτευση του *πάθους* πρέπει να γινόταν όχι στο χαμένο τέλος της πραγματείας, αλλά σε ένα από τα ενδιάμεσα χαμένα κομμάτια και μάλιστα μετά το κεφ. XI, 4, ύστερα από το σημείο όπου κατηγορεί τον Κεκίλιο ότι παρέλειψε να το εξετάσει. Ο Λεκατσάς διατυπώνει και μια υπόθεση για πιο ακριβή περιγραφή της εξέτασης του *πάθους* και την υπόθεση αυτή την αποκαθιστά με βάση μια λογική οργανικότητα των επιμέρους θεμάτων του κειμένου που πλαισιώνει το χάσμα.

Μετά το βασικό αυτό θέμα εξετάζει και τα υπόλοιπα χάσματα. Από το κείμενο που κάθε φορά τα πλαισιώνει προσπαθεί να συμπερασματολογήσει το περιεχόμενό τους.

Οι σκέψεις και προτάσεις του Λεκατσά διατυπώνονται βέβαια με υποθέσεις, όμως βασίζονται σε συνδυασμό στοιχείων του κειμένου και σε λεπτές αναλύσεις της ακολουθίας των απόψεων του Ανώνυμου και αποτελούν μια πρωτότυπη εργασία, μια προσφορά πέρα από μια απλή φιλολογική αποκατάσταση. Τα κριτήρια δεν είναι μόνο αυτά της κριτικής του κειμένου στη φιλολογική μεθοδολογία, αλλά και της κριτικής των ιδεών του Ανώνυμου σε ευρύτερα πλαίσια.

Ένα έργο όπως το *Περί ύφους*, με τόσες αναφορές σε αρχαίους συγγραφείς, είναι φυσικό να χρειάζεται ένα συστηματικό υπομνηματισμό. Για να διευκολύνει την κατανόησή του, ο Λεκατσάς φρόντισε να προσθέσει πραγματολογικές και γραμματολογικές παρατηρήσεις, κυρίως για πρόσωπα, αλλά και για πράγματα. Ο υπομνηματισμός περιέχει πρωτότυπες σκέψεις και ερμηνευτικές προτάσεις και χαρακτηρίζεται από πληρότητα για ένα έργο με τόσο πολλές αναφορές σε έργα και πρόσωπα της αρχαίας γραμματείας.

Δημητρίου, *Περί ερμηνείας (Περί ύφους)*

Η σημαντική συμβολή του Λεκατσά στην έκδοση αυτή βρίσκεται στην εισαγωγή, όπου απομακρύνεται τουλάχιστον από τη διάρθρωση και το περιεχόμενο του Rhys Roberts, την έκδοση του οποίου είχε υπόψη του ο Λεκατσάς. Ο Άγγλος ακολουθεί βασικά μια ιστορική - περιγραφική πορεία, εντάσσοντας το έργο του Δημητρίου στην εξέλιξη της θεωρίας της ρητορικής και της σοφιστικής. Έτσι, από τη μια κάνει μια ανασκόπηση από τους ρήτορες θεωρητικούς της Σικελίας, τους αττικούς και τους φιλοσόφους μέχρι τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και τις φιλοσοφικές και φιλολογικές σχολές μετά τον Αριστοτέλη και μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή, εκθέτοντας συνοπτικά τις απόψεις των κυριότερων εκπροσώπων της ρητορικής και της τεχνογραφίας. Από την άλλη προσφέρει μια περίληψη του περιεχομένου του έργου του Δημητρίου στα κεντρικά του σημεία με θεματολογική επικέντρωση. Πρόκειται, θα λέγαμε, για μια ιστορική - γραμματολογική μέθοδο.

Ο Λεκατσάς ακολουθεί ένα διαφορετικό δρόμο. Αυτό που καταρχήν τον ενδιαφέρει εί-

να να προσδιορίσει την ουσία της κριτικής και τεχνογραφικής σκέψης του Δημήτριου και έτσι αναπόφευκτα καταλήγει να διατυπώσει ως ερμηνευτική προσέγγιση ένα γενετικό σχήμα της αισθητικής συνείδησης και τελικά του ίδιου του έργου της τέχνης (ιδίως του διά λόγου).

Με τον τρόπο αυτό επιχειρεί μια κάθετη ανάλυση της ελληνικής θεωρίας του λόγου απέναντι στην οριζόντια της ιστορικής ανασκόπησης και αποβλέπει να προσδιορίσει τη διαδικασία μέσα από την οποία γεννιέται το έργο τέχνης και η θεωρία γι' αυτό. Όπως φαίνεται από τις ενότητες στις οποίες συγκεντρώνει τις απόψεις του, χρησιμοποιεί ωστόσο και το επίπεδο της ιστορικής ανάλυσης με την έννοια όχι τόσο ότι παρακολουθεί τη διαδοχή εκπροσώπων της θεωρίας, όσο ότι προβάλλει ένα είδος ιστορίας της δημιουργίας του έργου τέχνης. Αποκαθιστά μια ακολουθία των παραγόντων που συμπλέκονται για να αποτελέσουν το έργο τέχνης.

Από τη σύνθετη φύση του ο Λεκατσάς κάνει ένα ανάπτυγμα (σε γεωμετρική έννοια) και παραθέτει τους παράγοντες αυτούς σε μια ακολουθία, quasi ιστορική, πάντως τον ένα δίπλα στον άλλο, για να προσληφθούν γνωστικά.

Έτσι αναπτύσσει ένα εποπτικό διάγραμμα που παρουσιάζει ερμηνευτικά τις δυνατότητες και την πραγματική ανάπτυξη της ελληνικής τεχνογραφίας και της θεωρίας του λόγου. Συγχρόνως επισημαίνει όμως και την ιστορική συγκυρία της συγκεκριμένης μορφής που πήρε αυτή η θεωρία: η ανάπτυξη της κριτικής στη μετα-αριστοτελική εποχή, όταν υποχωρεί η παραγωγή μεγάλων έργων.

Οι σκέψεις του Λεκατσά διερευνούν σε δύο επίπεδα και σε έξι ενότητες τη φύση του έργου τέχνης, την ανάπτυξη της τεχνογραφίας και το χαρακτήρα του έργου του Δημήτριου.

Σε πρώτο επίπεδο το έργο τέχνης θεωρείται ως αποτέλεσμα του εσώτερου νόμου που ωθεί τον καλλιτέχνη σε δημιουργία και προκύπτει ως το καταστάλαγμα της επεξεργασίας και της αναδημιουργίας της παράδοσης. Σύμφωνα με τον εσωτερικό νόμο της καλλιτεχνικής δημιουργίας, προηγείται η πράξη της δημιουργίας του έργου τέχνης και ακολουθεί η θεωρία γι' αυτό. Όμως σε ένα δεύτερο σημείο βαθύτερης ανάλυσης κρίνεται το έργο τέχνης ως αποτέλεσμα της επεξεργασίας των στοιχείων της παράδοσης, τόσο της (κυρίως) τεχνικής όσο και της θεωρητικής. Αυτό σημαίνει ότι η τεχνική εμπειρία, η συσσώρευση και ο συνδυασμός τεχνικών στοιχείων δημιουργούν θεωρητικές γενικεύσεις που με τη σειρά τους κατατίθενται ως γενετικοί παράγοντες μέσα στη διαδικασία της δημιουργίας του καλλιτεχνικού έργου. Αυτή η θεωρητική επίδραση έρχεται ωστόσο τελευταία, ως έλεγχος και επιβεβαίωση της ολοκλήρωσης του έργου τέχνης, διότι:

Η αισθητική συνείδηση κατά τη δημιουργία του έργου τέχνης δεν εξαρτήθηκε πρωτογενώς από μια προϋπάρχουσα αφηρημένη θεωρία της τέχνης ούτε από συγκεκριμένες αισθητικές θεωρίες ούτε από τεχνολογία. Όλα αυτά έπονται ως ερμηνευτικές αφαιρέσεις και γενικεύσεις από τα συγκεκριμένα απαρτισμένα και προϋπάρχοντα έργα τέχνης: όπως η γραμμική δημιουργείται με αφηρητά τα συγκεκριμένα έργα του έντεχνου λόγου.

Η αισθητική συνείδηση δημιουργείται και διαμορφώνεται συνεπώς όχι από θεωρητική διδασκαλία, αλλά με την προσαρμογή στο είδος της τέχνης και στην παράδοση του είδους αυτού. Η τεχνική γνώση που απαιτείται για τη δημιουργία του έργου τέχνης αποκτάται όχι με θεωρητική πρόσκτηση, αλλά από ένστικτο, μορφώνεται ασυνείδητα και αντλεί από την παράδοση και τη φύση το πρωταρχικό υλικό, αρετά ακατέργαστο ακόμη.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο περνάμε σε μια φάση, το τέλος της κλασικής θα λέγαμε, όπου ο καλλιτέχνης διαμορφώνεται κάτω από την επίδραση της αισθητικής θεωρίας και της τεχνολογίας. Εδώ η θεωρία γίνεται συνειδητή ενέργεια που οπλίζει τον καλλιτέχνη με κριτικό πνεύμα και κριτήρια για να μπορεί να ελέγχει τα δημιουργήματά του που γεννιούνται από τις συναισθηματικές σχέσεις του προς τα πράγματα. Στο σημείο αυτό ο Λεκατσάς υπογραμμίζει το γεγονός ότι από τη μιά αναπτύχθηκε η ποιητική - αισθητική θεωρία με κορυφαίο δείγμα την *Ποιητική* του Αριστοτέλη και από την άλλη η τεχνολογία με αφετηρία την *Ρητορική* του ίδιου, ο οποίος κωδικοποίησε παρατηρήσεις δικές του πάνω στους ρήτορες αλλά και όσες είχαν διατυπώσει σε διάφορες κατευθύνσεις οι Σοφιστές διαμορφώνοντας πρώτοι μια θεωρία του λόγου (Γοργίας κ.ά.). Η θεωρία του λόγου αποβλέπει να ελέγξει τα όρια, τους σκοπούς και τις κατευθύνσεις της τέχνης. Πέρα, δηλαδή, από τη δημιουργία της ως το αποτέλεσμα της θεωρητικής περιέργειας και αναζήτησης των αρχαίων, παίρνει και κανονιστικό χαρακτήρα και με τη διατύπωση κριτηρίων επηρεάζει τη δημιουργία ή διαμόρφωση του έργου. Και ενώ η αισθητική θεωρία με την *Ποιητική* επρόκειτο να μείνει μοναδικό παράδειγμα στην ιστορία της αισθητικής (με εξαίρεση το *Περί ύψους* του Ανώνυμου), η τεχνολογία συγκέντρωσε το κύριο ενδιαφέρον των Ελλήνων κάτω από την επίδραση που ασκούσε η ανάπτυξη της ρητορικής, λόγω της σπουδαιότητάς της στο δημόσιο βίο, και της συμβολής της σοφιστικής. Η τεχνολογία φυσικά συνεχίστηκε μετά τη *Ρητορική*, αλλά πιθανόν να υπήρχαν τεχνολογικά έργα και στο διάστημα μεταξύ Σοφιστών και Αριστοτέλη. Με τον Σταγειρίτη γίνεται η συστηματική επιστημονική αρχή που θα προσδιορίσει τη φύση και των επόμενων σταδίων.

Στα ίχνη της *Ρητορικής* θα καλλιερηθεί η τεχνολογία από τους Περιπατητικούς και τους Στωικούς. Σταθμοί στην πορεία αυτή της τεχνολογίας μετά τον Αριστοτέλη είναι οι: Θεόφραστος, Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, Δημήτριος, Ανώνυμος (Λογγίνος), Ερμόγενης.

Μετά τη γενετική ανάλυση προκύπτει λοιπόν αναγκαστικά μια εικόνα με τα χαρακτηριστικά της ελληνικής τεχνολογίας και της φύσης της πραγματείας του Δημήτριου:

Η τεχνολογία των Ελλήνων δεν είναι αποτέλεσμα μιας γενικής θεωρίας της τέχνης. Δεν ολοκληρώνει μια γενική αισθητική θεωρία και συνεπώς δεν έχει ανακαλύψει ένα σύστημα βασικών κοινών νόμων της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Βασικά περιορίζεται στην ερμηνεία ειδικών περιπτώσεων και στη συναγωγή τεχνικών παραγγελμάτων, απότοκη μιας quasi θεωρίας, κυρίως διαδικασίας γενικεύσεων.

Με αυτά φαίνεται ο εμπειρικός και επαγωγικός χαρακτήρας της θεωρίας αυτής που προκύπτει ως αφαίρεση και γενίκευση από τα πράγματα.

Μια τέτοια ευρύτερη θεωρία αποτελεί και η πραγματεία του Δημήτριου, η οποία εξετάζει γενικά τους κανόνες σύνθεσης και εκφοράς του λόγου, χωρίς να διαχωρίζει τον πεζό από τον ποιητικό.

Μετά την εισαγωγή στο εννοιολογικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το έργο του Δημήτριου, ο Λεκατσάς προχωρεί σε μια συγκεκριμένη γραμματολογική έρευνα της πραγματείας, όπου εξετάζει το χρόνο συγγραφής και το πρόβλημα του προσώπου του συγγραφέα της και χρησιμοποιεί απόψεις του Rhys Roberts.

Στη συνέχεια, συναιρώντας απόψεις παλαιότερων φιλολόγων, διατυπώνει μια θεωρία για τη διάκριση των τύπων του ύψους από τον Δημήτριο σε τέσσερις, που είναι: *μεγαλο-*

πρεπής, γλαφυρός, ισχνός, δεινός. Από την άλλη, συγκρίνοντας την πραγματεία του με την *Ποιητική* και *Ρητορική* του Αριστοτέλη και με το έργο του Ανώνυμου, τονίζει τον πρακτικό χαρακτήρα του έργου του Δημήτριου που δεν έχει ούτε το ύψος του Αριστοτέλη ούτε τους πλατείς ορίζοντες του Ανώνυμου, *Περί ύψους*, παρόλο που ο τελευταίος περιορίζεται μόνο στον τύπο του υψηλού λόγου ενώ ο Δημήτριος πραγματεύεται και τους τέσσερις που αναφέρθηκαν.

Στην ανασκόπηση αυτή ο Λεκατσάς εξετάζει απόψεις της αρχαιότητας μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ιδιαίτερη συγγένεια διαπιστώνεται με τον Διονύσιο Αλικαρνασσία στην ταύτιση των όρων *δεινός* και *φοβερός* και χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη εκτίμηση του Δημοσθένη. Από τους τέσσερις τύπους του ύψους και την υψηλή εκτίμηση του Δημοσθένη και από εσωτερικές γλωσσικές ενδείξεις ο Λεκατσάς οδηγείται να τοποθετήσει τον Δημήτριο στους ρωμαϊκούς χρόνους. Έτσι πιθανολογεί ότι πρόκειται για τον Δημήτριο Ταρσέα του τέλους του 1ου μ.Χ. αιώνα. Για να πλαισιώσει την εικόνα του συγγραφέα, χρησιμοποιεί και άλλα συγκριτικά στοιχεία: αναφορά του από τον Πλούταρχο, αριστοτελισμός του συγγραφέα, σύγκριση με τον Ανώνυμο και έτσι προβαίνει σε μια συνολική ανάλυση των χαρακτηριστικών του και ιδίως των διαφορών του από τον Αριστοτέλη και τον Ανώνυμο. Στο μέρος αυτό η συμβολή του Λεκατσά είναι πιο έντονη και πρωτότυπη.

Στο κείμενο υιοθετεί αυτό του Roberts από τη μεγάλη του έκδοση (Cambridge 1902), από την οποία παίρνει και τις παραπομπές στους αρχαίους συγγραφείς, ενώ στις ερμηνευτικές σημειώσεις ακολουθεί τη μικρή έκδοση του ίδιου στη Loeb Classical Library. Αποβλέπει λοιπόν στο να προσφέρει μια χρηστική έκδοση. Η μετάφραση είναι η πρώτη στην ελληνική γλώσσα.